

Bronislaw Malinowski

Naučna teorija kulture

»Vuk Karadžić« Biblioteka »Zodijak«, Beograd, 1970.

U jednom od svojih posljednjih radova, u djelu »Naučna teorija kulture«, Bronislaw Malinowski je izložio vlastitu teoriju kulture (po kojoj je poznat kao tvorac funkcionalizma u socijalnoj antropologiji), svoje poimanje znanosti (posebice antropologije), znanstvenog pristupa proučavanju kulture i svoj teorijski model kulture. Čini se da je Malinowski podjednako toliko okupiran funkcionalizmom u antropologiji koliko i formuliranjem svoje koncepcije kulture; metodološka shvaćanja neodvojiva su od teorijskih u ovoj studiji. Po Malinowskom, znanost počinje upotrebom ranijih opažanja za predviđanje budućnosti. Minimalna definicija znanosti stoga omogućuje: postojanje općih zakona za promatranje ili eksperimentiranje i kontrolu akademskog mišljenja praktičnom primjenom.

Autor ističe potrebu za znanstvenom teorijom kulture, što bi predstavljalo stvaran i najznačajniji doprinos antropologije humanističkim znanostima, kojima bi ona prednjačila i po najsmjelijoj induktivnoj činjeničnoj građi. U želji da socijalnu antropologiju oslobodi apriorizma i spekulacije, po uzoru na egzaktne prirodne znanosti, a u skladu s njegovim prirodno-znanstvenim obrazovanjem i načinom mišljenja, Malinowski kritizira evolucionizam i difuzionizam (posebno koncepciju kulturnih fosila ili zaostataka i koncepciju odlika ili kompleksa odlika, koje protivurječe funkcionalističkom shvaćanju kulture), mada nije u potpunosti odbacio ni evolucionizam niti difuzionizam, jer su i evolucija i difuzija stvarni kulturni procesi.

Znanstvena teorija kulture počiva na biološkim činjenicama. Čovjek prije svega treba zadovoljiti svoje osnovne organske potrebe. To postiže stvaranjem jedne nove, sekundarne ili umjetne sredine, a ona nije ništa drugo do sama kultura. Radi se o suštinski instrumentalističkom shvaćanju kulture, kao sredstva za, u krajnjoj liniji, fizičko samoodržanje čovjeka.

Pristup antropologije izučavanju kulture, po mišljenju Malinowskog, treba biti funkcionalno — institucionalan. Funkcionalna analiza kulture polazi od bioloških potreba. Ni jedan bitan sistem aktivnosti ne može se održati, a da nije posredno ili neposredno povezan s ljudskim potrebama. Zato primanje ma kog kulturnog elementa podrazumijeva utvrđivanje nje-

gove funkcionalne veze sa zadovoljavanjem primarnih potreba. Institucionalna analiza polazi od institucije kao osnovne jedinice društvene organizacije. Dakle, druga bitna crta kulturnih pojava je, pored njihove funkcionalne povezanosti s primarnim potrebama, organiziranje ljudskih bića u trajne grupe, a to je *conditio sine qua non* efikasne akcije u procesu zadovoljavanja organskih potreba, kao preduvjeta opstanka. Stoga se niti jedan kulturni element ne može definirati ako ga se ne postavi u njegovu stvarnu i adekvatnu institucionalnu sredinu; institucija je stvarni izolat analize kulture.

Struktura institucije je univerzalna; ona posjeduje iste bitne crte u svim kulturama: statut institucije ili priznatu svaku grupu, osoblje, pravila ili norme, materijalni aparat, aktivnosti i, na kraju, funkciju ili integralni rezultat organiziranih aktivnosti. Opća načela koja povezuju ljude, integrirajući ih u trajne grupe (razmnožavanje, teritorijalni raspored, fiziološke razlike, dobrovoljno udruživanje, profesionalno udruživanje, stalež i status, te obuhvatno udruživanje odnosno integracija na temelju zajedničke kulture ili primjenom političke moći), daju određene univerzalne tipove institucije, od kojih svaki ima istu opću strukturu izraženu pojmom institucije (npr. obitelj).

Svakoj kulturi je imanentan izvjestan biološki determinizam, a on obuhvaća osnovne potrebe čije je zadovoljavanje nužno radi opstanka pojedinca i grupe; on obuhvaća neke stalne i nepromjenljive životne nizove koji se moraju uklopiti u svaku kulturu, pa ma kako složena ili jednostavna ona bila. Svaki od tih životnih nizova ima tri faze: impuls — čin — zadovoljenje, i počiva na nekom od primarnih impulsa (glad, žeđ, seksualni impulsi i slično). Životni nizovi su s kulturom povezani činjenicom da ona mora omogućiti zadovoljavanje impulsa i da ono time kontrolira ljudsko ponašanje. Čak i veoma složene i diferencirane kulturne aktivnosti su, više ili manje, neposredno povezane s ovom nepromjenljivom biološkom konstantom i determinantom kulture. Malinowski se ograđuje od ekstremnog biologizma, ističući da kultura regulira, definira, kontrolira i oblikuje sve faze životnog niza (impuls, čin i zadovoljenje). Puno fiziološko razmatranje životnih nizova je nužna polazna točka, ali nije dovoljno kad razmatramo način na koji čovjek zadovoljava svoje tjelesne potrebe u uvjetima kulture.

Kulturni odgovori na osnovne biološke potrebe su institucionalizirani, ali se ni jedna institucija ne može funkcionalno povezati samo s jednom osnovnom potrebom niti funkcionalno definirati jednom jednostavnom i specifičnom funkcijom. I vice versa. Ako polazimo od neke specifične potrebe, uvijek nalazimo više organiziranih grupa, od kojih je niti jedna ne može potpuno zadovoljiti. Stoga treba definirati integralnu funkciju neke institucije.

Ovakve funkcionalne institucije, smatra Malinowski, omogućuju naučno shematizirano i usmjereno promatranje empirijskih činjenica, kao i komparacije. One pokazuju odnos kulturnih pojava prema aktivnostima njima omogućenim i prema njihovom utjecaju na proširivanje čovjekovih tjelesnih moći. One sadrže najveću mjeru dokazanosti i determinizma, jer tvrde da su problemi koji su postavljeni pred kulturu univerzalni i kategorični, budući da nastaju iz biološke nužnosti.

Kritike upućene neadekvatnosti funkcionalizma u objašnjavanju prevladavanja baš jednog određenog oblika u nekoj kulturi, po Malinowskom (a što je u skladu s njegovim prirodnoznanstvenim pozitivizmom), proizlaze iz neznanstvene težnje za spoznajom prvih i pravih uzroka. Objašnjenje je ionako samo najadekvatniji opis jedne složene činjenice.

Posebnu pažnju Malinowski posvećuje deriviranim potrebama. Izvedene potrebe ili kulturni imperativi tijesno su neposredno ili posredno povezane s osnovnim fiziološkim potrebama. Čovjekova anatomska baština prilično je ograničena, pa proširivanje ljudske akcije preko urođenih sposobnosti organizma nameće nove limite ljudskom ponašanju. Zavisnost od kulturnog aparata postaje nužan preduvjet opstanka, te je i potčinjavanje kulturnim pravilima jednako apsolutno kao i potčinjavanje biološkom determinizmu. U protivnom, dolazi do uništenja ili dugoročnog propadanja u čisto biološkom smislu. Izvedene potrebe posjeduju istu obaveznost kao i organske, a ona proizlazi iz činjenice da su uvijek instrumentalno povezane s primarnim potrebama. Čak i u visokom stupnju, derivirane aktivnosti (umjetnost, znanost itd.) predstavljaju funkciju osnovne ljudske potrebe za samoodržanjem. Kulturni odgovori na instrumentalne imperATIVE kulture (ekonomija, društvena kontrola, odgoj i politička organizacija), bez obzira na njihove varijacije, prisutni su u svakoj kulturi.

Nastanak kulture usporedna je integracija nekoliko procesa i sposobnosti prepoznavanja instrumentalnih predmeta, procjene njihove tehničke efikasnosti i vrijednosti, oblikovanja društvenih veza i pojava simbolizma. Malinowski posebno naglašava, da je simbolizam suštinski sastojak svakog organiziranog ponašanja jer omogućuje zamjenjivanje sporadičnih i individualnih postignuća trajno organiziranim grupnim ponašanjem. Tek on dovodi do stvaranja stabilne i stalne organizacije aktivnosti koju nazivamo kulturom.

Kulturni ekvivalent životnog niza je instrumentalni niz. Instrumentalna radnja je uključena kao integralni i centralni dio niza, a njeni elementi (potrebno oruđe, tehnika i zajedničko pomagalo) pretvaraju se u pragmatički signal, poziv na izvođenje izvjesne instrumentalne aktivnosti. Na njih organizam reagira isto ili slično, kao i na predmete koji ga neposredno nagrađuju fiziološkim uživanjem. Ovu vezanost organizma za izvjesne ciljeve, norme ili osobe za zadovoljavanje njegovih potreba, definira Malinowski pojmom »vrijednosti«, u najširem smislu te riječi. Poriv baziran na organskom impulsu, i pojačan zadovoljenjem, pojačava sve instrumentalne elemente i tako biva kulturno reinterpetiran. Jednom formalno uspostavljen, instrumentalno proširen, životni niz postaje obavezan. Materijalno i socijalno utemeljen aparat čini sredstvo kojim i u kojem ljudi zadovoljavaju osnovne potrebe. On dalje vodi stvaranju novih potreba.

Temelj funkcionalne analize kulture, kao postepeno razvijajućeg sistema adekvatnih prilagođavanja ljudskog organizma i ljudskih grupa, organski su činiooci, shvaćeni kao određujući činiooci stabilnosti i vitalnosti kulturnog aparata.

Teorija kulture Bronislawa Malinowskog počiva na biologističkoj koncepciji primarnih potreba, kao determinanti svake kulture, ostavljajući otvorenim čitav niz pitanja koja proizlaze iz svakog pojednostavljivanja i zanemarivanja društvenih pojava i procesa. Svođenje kulturnih pojava na funkciju bioloških potreba pokazuje ograničenost funkcionalizma, i kao metode i kao teorijskog modela u proučavanju kulture i društva uopće.

Usprkos slabostima funkcionalizma, u ovom slučaju biološkog, »Naučna teorija kulture« zaslužuje punu pažnju, ne samo kao jedno od najmarkantnijih djela iz oblasti socijalne antropologije i sociologije kulture, već i kao nastojanje da se koncipira jedna cjelovita teorija kulture, ma koliko ona u nekim svojim tvrdnjama bila neprihvatljiva.

Katarina Prpić